

Skolsocialt arbete med hedersrelaterat våld och förtryck med fokus på anmälningssplikten och samverkan med socialtjänsten

Sara Högdin, socionom och professor i socialt arbete

Studier av hedersrelaterat våld

- Utbildning på olika villkor (2007)
- Ung-08 (2008)
- Kärleken är fri – ett samverkansprojekt kring hedersrelaterat våld (2017)

Professionella erfarenheter i mötet med nyanlända unga som har varit eller är utsatta för sexuellt våld, inkl. hedersrelaterat våld (2020-2024)

Projektets övergripande syfte: *att undersöka hur professionella inom socialtjänst (boenden och utredningsenheter) och grund- och gymnasieskolan är rustade för att utreda, bemöta och stödja nyanlända barn och unga som misstänks ha utsatts för sexuellt våld, inkl. hedersrelaterat våld och förtryck, i migrationsprocessen.*

Totalt ett 40-tal intervjuer med professionella inom socialtjänstens boende- och utredningsenheter samt grund- och gymnasieskolan

Delstudie i projektet

Att undersöka hur personal vid grund- och gymnasieskolan är rustade för att bemöta och stödja barn och unga som har erfarenhet av hedersrelaterat våld och förtryck före, under eller efter flykten till Sverige.

Sammanlagt har 25 intervjuer genomförts med skolpersonal på tio skolor i fem kommuner, företrädesvis skolkuratorer, men även skolsköterskor, lärare och mentorer för introduktionsklasser.

Intervjuerna har analyserats med tematisk analys (Braun and Clarke 2006) och ligger till grund för ett flertal publikationer.

Utgår från skolans stärkta uppdrag

Regeringen gav i början av år 2021 Skolverket i uppdrag om att stärka det systematiska arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck

- Arbetet med att motverka hedersrelaterat våld och förtryck behöver ske systematiskt och vara en del av skolans [jämslällldhetsuppdrag](#). Genom [undervisningen](#), i kurs- och ämnesplaner som omfattar mänskliga rättigheter, jämställdhet, kön, sexualitet och relationer, ska eleverna få kunskaper om sexuell och reproduktiv hälsa och rättigheter (Skolverket 2021)
- Det framgår nya läroplanen att: *Intolerans, förtryck och våld, till exempel rasism, sexism och hedersrelaterat våld och förtryck, ska förebyggas och bemötas med kunskap och aktiva insatser* (Lgr 22, s. 5).

Några övergripande resultat från vår studie

- Många berättelser om utsatthet före, under och efter flykten till Sverige
- Viktigt med rutiner vid oro för elever som lever i en utsatt situation
- Osäkerhet kring när anmälningsplikten träder in
- Betydelsen av förtroende för socialtjänsten inför anmälningar om oro

Berättelser om utsatthet i migrationsprocessen

Före flykten:

- Flykt från äktenskapstvång eller könsstympning
- Flykt från hot till följd av föräktenskaplig relation
- Flykt på grund av HBTQI
- Flykt från skam efter våldtäkt i hämnsyfte

Under flykten:

- Äktenskapstvång

Efter flykten:

- Äktenskapstvång och förväntningar på sexuell avhållsamhet
- Hot och våld mot personer som har föräktenskapliga relationer
- Kontroll och begränsningar i vardagen
- Unga försvinner efter resor och lov
- Utsatthet för unga män som inte följer heteronormen
- Utsatthet för unga kvinnor som inte kan anmäla sexuella övergrepp eller redan har "dåligt rykte"

Nu har jag en pojke som har flytt för att han var förälskad i en flicka, de var ihop, och flickan försvann, hon hade dödat av sin familj och då skickade hans familj hot mot honom så att han skulle bli dödad också, så det finns många varianter av det här.

Jag tycker att pojkar blir alldeles för lite sedda som offer för hederskulturen. Man pratar alltid som de som bärare av hederskulturen, det är de ju också. ... Alltså flertalet av våra pojkar kan jag beskriva som offer för hederskultur. Det är inte alltid direkt sexuellt men blodshämnder och sen också kopplat till att man kanske kommer från en fattig miljö. Olika övergrepp från familjen, från stormän i området så där. (Skulkurator, gymnasieskola)

Jag kallade henne en gång till och bytte tolk och fick en tolk som jag visste inte bodde på orten. Tänkte "Ja, man vet aldrig" och då berättade hon allt, att hon blev slagen hemma för att de ville att hon skulle gifta sig med en kusin. [...] Ja, så det var massivt påtryckningar. Hon fick inte gå ut. Hon fick gå till skolan, men hon fick inte gå hem till nån, inte gå iväg nånstans och som sagt var hon kunde ju ingen svenska heller och hade inte fått så stort nätverk i Sverige ännu, utan det var ett par kompisar i klassen som hade observerat det här (Kurator, gymnasieskola).

Samverkan med socialtjänsten

Formell samverkan mellan skola och socialtjänst

- Få skolor har byggt upp formell samverkan med socialtjänsten
- Vanligt med informell samverkan som är personburen och sårbar
- Socialtjänstens bristande resurser och personalomsättning
- Olika institutionella logiker (tidsmässiga, syn på problem etc.) (jfr Friedland & Alford 1991)

Skolans rutiner kring orosanmälningar

- Avsaknad av handlingsplaner vid oro hedersrelaterat våld och förtryck
- Ärenden diskuteras vid elevhälsokonferenser
- Gemensamt anmälningsförfarande (rektor eller skolkurator står för anmälan)
- Det personliga ansvaret för orosanmälningar

Osäker på vad det innebär att barn far illa

- Det saknas en tydlig definition av vad det innebär att barn far illa och det kan uppstå motsättningar i synen på vad som ska föranleda en anmälan till socialtjänsten (jfr. Hellstadius 2020).
- Det framgår ett formellt förhållningssätt vid oro för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld men ett resonerande förhållningssätt vid psykiska former av våld (jfr. Backlund, Wiklund och Östberg 2012) och i synnerhet vid inskränkningar av fri- och rättigheter.
- Stort handlingsutrymme i fråga om tolkningar av lagstiftning och de ungas situation i relation till anmälningsplikten (jfr. Lipsky 1980; Molander 2011).

Bristande återkoppling från socialtjänsten

- Brist på återkoppling från socialtjänsten spär på osäkerheten, påverkar benägenheten att anmäla negativt och kan tolkas som överrapportering (jfr. Fosner et. al. 2020)

*Vi får aldrig någon återkoppling. När vi har gjort en orosanmälan så får vi aldrig veta utgången av det. [...] Man sätter bollen i rullning, det är ju på nåt vis det också, det handlar ju inte om att göra en orosanmälan för att sätta dit någon utan det handlar om att göra en orosanmälan för att saker och ting behöver hända. Men sen vet man ju inte alltid om man gör rätt. Så är det ju.
(Lärare, grundskolan)*

Ärendens som faller mellan stolarna

- Vem eftersöker elever som försvinner och skolpersonal uppfattar det som att socialtjänsten inte anser det vara deras ansvar.
- Osäkert vad som gäller när elever i gymnasieskolan blivit myndiga. Hederskontrollen förstärks ofta ju äldre den unga blir och efter 18 år ökar risken för tvångsäktenskap.
- Domänkonflikter kring vems ansvaret är (jfr. Grape 2006).

Osäker på om och när ungas egen åsikt ska vägas in

- Osäkerhet när det kommer till hur mycket ungas egen åsikt eller oro kan vägas in. Det förekommer att skolpersonal samråder med unga inför en eventuell orosanmälan.
- Svårt att värja sig för ungas oro för att föräldrar ska få kännedom om exempelvis föräktenskapliga relationer eller sexuella övergrepp.

Nej jag har mött en elev som det var en sexuell händelse... Hon kom till mig och skolsköterskan och vi fick fram att flickan har blivit våldtagen. Det var på väg till skolan. Hennes viktigaste var att 'är mödomshinnan kvar'. Det var hennes första fråga. (Kurator, gymnasieskola)

Tilltro till socialtjänsten är avgörande

- Hög tilltro att socialtjänsten agerar *snabbt* och *professionellt* vid anmälan om akut oro för att unga ska utsättas för fysiskt våld, tvångsäktenskap eller föras ut ur landet. Förtroende för socialtjänsten när det handlar om unga i behov av akut skydd från sin familj enligt *Lag med särskilda bestämmelser om vård av unga* (LVU)
- Uppfattningen att socialtjänsten saknar alternativ till placeringar utanför hemmet och brister i långsiktigt stöd, vilket skadar tilltron till anmälningar som verktyg för att skapa förändring för de unga.

Intervjuare: *Känslan av att det inte händer någonting gör det att ni tenderar att anmäla mindre?*

Skolkurator: *Ja, så tänker vi ju faktiskt 'Nä men det är ingen idé, det hjälper inte ändå'.*

Brist på förtroende för socialtjänstens kunskap

- Oro för att våldet eskalerar eller att de ungas frihet begränsas ytterligare av familjen efter en anmälan men även för att familjen för den unga ur landet, flyttar till en annan kommun eller byter skola för sina barn.
- Brist på förtroende leder till moralisk stress (jfr. Forsner m.fl. 2020) och ett ambivalent förhållningssätt till anmälningsplikten: Hedersvåld ofta blir föremål för resonemang och förhandling i relation till elevens hemsituation utifrån att en anmälan kan förvärra situationen samtidigt som skolpersonalen är ålagd anmälningsplikt.
- Brist på förtroende leder till att skolpersonal tar ett utökat eget ansvar för unga som lever med hedersrelaterade normer.

Det är ju vanligt återkommande att vi möter, speciellt kanske då, flickor, som är kontrollerade och begränsade i sitt livsutrymme på olika sätt. Och där är ju också en avvägning när det gäller orosanmälan. [...] Även om man självklart tycker att 'absolut det här ska ju anmälas, det här är allvarligt, så här ska du inte ha det' men i vissa fall kan ju en anmälan göra att begränsningarna blir starkare. När man kommer på att här har någon koll på vad vi håller på med, då kan livsutrymmet begränsas ännu mer. (Skolkurator, gymnasiet)

Framkomliga vägar

- **Hitta sätt att identifiera utsatthet.** Hälsoenkäter och hälsosamtal som skolsköterskan håller i. Bjud in skolkurator i hälsosamtalen vid behov. Utbilda pedagoger i att ställa frågor och hålla svåra samtal. Diskutera vilka frågor som kan ställas. Finn strategier för möten och samtal med elever brett. Tänk på tolkens betydelse.
- **Anmäl och var ett stöd för den unge även när utredningen pågår.** Om det inte finns akut oro för individen kan mer information inhämtas om den unges situation. Hitta strategier för att samverka med socialtjänsten. Konsultera socialtjänst, barnahus och stödmyndigheter. Var alltid beredd på att situationen (våldet) kan eskalera.
- **Förebyggande arbete genom undervisning om rättigheter.** Kräver kunskap! Utbildning, tid för reflektion i arbetsgruppen. Strategier för vad som tas upp i olika ämnen, samsyn och progression. Integrera externa inslag. Fokus på sakfrågor. Ta upp frågan på föräldramöten.

Urval av publikationer från projektet

- Högdin, Sara & Helmersson, Sara (kommande 2024) Skolkuratorers erfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck i skolmiljö. Pernilla Ouis & Sara Högdin (red.) *Hedersrelaterat våld och förtryck: Uppdrag och utmaningar i socialt arbete*. Stockholm: Liber (bokkapitel).
- Högdin, Sara, Helmersson, Sara & Eriksson, Helena (2023). Young people in honour-based contexts: Negotiations and reasoning on the obligation to report concern among school staff in Sweden. *Nordic Social Work Research*. Open Access: doi.org/10.1080/2156857X.2023.2207089
- Vallström, Maria, Högdin, Sara & Helmersson, Sara (2023). Möten med elevers hedersrelaterade begränsningar: Dilemman och strategier. Maria Zackariasson, David Gunnarsson, Elisabeth Wollin (red.). *Det komplexa uppdraget. Kulturanalytiska perspektiv på skola, förskola och fritidshem*. Lund: Studentlitteratur.
- Högdin, Sara (2024). "Att identifiera och förebygga hedersrelaterat våld" i Backlund, Åsa, Högdin, Sara & Spånberger-Weitz, Ylva (red). *Skolsocialt arbete. Skolan som plats för och del i det sociala arbetet*. Malmö: Gleerup.

Referenser

- Backlund, Å, Wiklund, S & Östberg, F (2012). När man misstänker att barn far illa. En studie av hur professionella inom BVC, förskola och skola förhåller sig till anmälningssplikten. Stockholm: Rädda barnen.
- Braun, V., and V. Clarke. 2006. "Using Thematic Analysis in Psychology." *Qualitative Research in Psychology* 3 (2): 77–101
- Feng, J-Y., Chen, Y-W., Fetzer, S., Feng, M-C. & Lin, C-L. (2012). Ethical and legal challenges of mandated child abuse reporters. *Children and Youth Services Review*, 34(1), 276–280.
- Friedland, Roger & Alford, Robert (1991) *Bringing Society Back In: Symbols, Practices, and Institutional Contradictions*. I: Di Maggio, Paul J. & Powell, Walter W. (red.) *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: The University of Chicago Press, s.232-263.
- Forsner, M, Elvhage, G, Ewalds-Kvist, BM. & Lützén, K (2020). Moral challenges when suspecting abuse and neglect in school children: A mixed method study. *Child & Adolescent Social Work Journal*, 1–12.
- Grape, O (2006). Domänkonsensus eller domänkonflikt? Integrerad samverkan mellan myndigheter. I O. Grape, B. Blom & R. Johansson (red.), *Organisation och omvärld – nyinstitutionell analys av människobehandlande organisationer*. Lund: Studentlitteratur.
- Hellstadius, M (2020). Juridiska aspekter på skolkuratorns arbete. Christine Isaksson, Björn Blom & Lennart Nygren (red). *Socialt arbete i skolan. Villkor, innehåll och utmaning*. Lund: Studentlitteratur.
- Hjørne & Säljö (2013) *Att platsa i en skola för alla : elevhälsa och förhandling om normalitet i den svenska skolan*. Studentlitteratur.
- Molander, A. (2011). Efter eget skön: om beslutsfattande i professionellt arbete [On decision-making in professional work]. *Socialvetenskaplig tidskrift* [Social science journal], 18(4), 320–335.
- Skolverket. (2021). Förordning om ändring i förordningen (SKOLFS 2011:144) om läroplan för gymnasieskolan.